

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА V (XX)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
À VARNA

TOME V (XX)

1969

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ЗА НЯКОИ „ФАЛШИВИ“ АНТИЧНИ МОНЕТИ, СЕЧЕНИ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

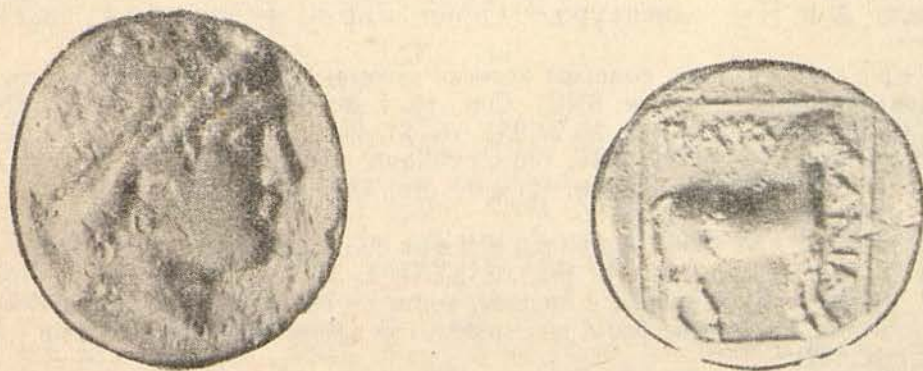
АДОЛФ РОГАЛСКИ

I. ЕДНА ДИДРАХМА НА МАКЕДОНСКИЯ ЦАР ПАВЗАНИЙ

В Британския музей се съхранява следната дидрахма на македонския цар Павзаний (390—389):

Лице : Юношеска глава без брада (Аполон?) с диадема, надясно¹

Опако: ΠΑΥΣΑΝΙΑ. Кон надясно в средата на квадрат, образува от 4 линии. Върху бута на коня релефно е изобразен керикейон. Тегло 10,37 г (обр. 1).²

Обр. 1. Дидрахма на Павзаний (x1,5)
Fig. 1. Didrachme de Pausanias (x 1,5)

Т. Герасимов смята тази монета за фалшива. Той я съпоставя с една тетрадрахма от Софийския музей с опако, подражаващо на опакото на тетрадрахмите на пеонския цар Патрай. Върху монетата от Софийския музей, също върху бута на изобразения кон, релефно е гравирал образ на лък със стрела.

¹ Seftman, стр. 139, смята, че изобразената младежка глава е главата на бог Арес, който е бил особено почитан в Македония.

² ВМС, Мас., стр. 169.

Според Т. Герасимов, който изглежда познава само горните две монети с така поставени релефно белези, практиката да се поставя допълнителен белег (знак на монетен магистрат и пр.) върху фигура била не позната в автентичните монети от древността.³

Трябва да отбележим обаче, че са известни доста примери на автентични монети от най-различни видове, сечени в разни области на древна Гърция и Мала Азия, с релефни белези — буква, монограм или символ върху изобразената фигура.

Така например в Ликия, през периода 520—480 г. пр. н. е. са били сечени сребърни монети с допълнителен знак, лъчист диск, ΓΥ или ΜΘ върху предна част на глиган.⁴ Също от Ликия са известни статери (към 500—450 г. пр. н. е.) с трискел върху подобна фигура.⁵ От същата епоха са познати и тетраболи със същия знак върху две съединени предни части на глиган.⁶ Към 500 г. пр. н. е. ликийският династ Kubernis е сякъл статери с инициалите KVB или VY върху предна част на глиган,⁷ а Akiuami, династ от същата област, през 480—460 г. пр. н. е. — тетраболи с трискел върху подобна фигура.⁸ Върху един сребърен статар, сечен в Ликия или в Кария към 550 г. пр. н. е., срещахме малко кръгче върху предна част на лъв.⁹ Град Кизик в V в. пр. н. е. е сякъл сребърни оболи с Δ, триемиоболи с Η и хемиоболи с Y върху предна част на глиган.¹⁰ От Ainel, владетел на Библос, в 333 г. пр. н. е. са известни монети със знак върху изобразения бик.¹¹

Върху една сребърна монета от Йония (към 500 г. пр. н. е.) срещахме сгук ansata върху предна част на лъв.¹² Пеонският владетел Ликей (359—340) е сякъл тетрадрахми с буквите Γ или Κ, изобразени върху немейския лъв,¹³ а след него Патрай (340—315) — тетрадрахми с буквата Y върху коня.¹⁴ Върху някои октодрахми на племето Бизалти, сечени през периода 500—480 г. пр. н. е., върху коня са гравирани керикейон или Δ и Ε в лигатура.¹⁵ Освен върху дидрахмата на Павзаний

³ Т. Герасимов, Една фалшива пеонска монета, ИАИ, XXVII, 1964, стр. 250.

⁴ За допълнителния знак вж. SNG, Cop., тб. I, 3; Weber, тб. 258, 7206; SNG, Lock., кн. III, № 2989; Glend., № 2/1951, тб. XI, 2456; Pozzi, № 2470. За лъчист диск, вж. Monnales et Médailles, Bâle, vente publique, № 32, 1966, тб. 10, 125 а за ΓΥ, тб. 10, 126 и Head, стр. 689. За ΜΘ, Head, стр. 689.

⁵ SNG, Deutsch., № 4057.

⁶ SNG, Deutsch., № 4066; Adolphe Hess AG, Luzern, Auktion 31, тб. XX, 478.

⁷ За KVB, вж. Seltman, стр. 152, тб. XXXI, 1. За VY, вж. Glend., № 4/1955, тб. XX, 518. Династът Kubernis е същият, който по време на похода на Ксеркс против Гърция е водил ликийската флота на страната на Персиге (Herodote, VII, 98; Seltman, стр. 152).

⁸ SNG, ANS, тб. 43, 1159.

⁹ Glend., № 2/1957, тб. IX, 320.

¹⁰ За Δ вж. SNG, ANS, тб. 36, 943; Bab., № 2800, тб. CLXXVIII, 5 и 6; SNG, Lock., кн. III, тб. XLVII, 2698. За Η, вж. Bab., № 2802. За Y, вж. Bab., № 2803, тб. CLXXVIII, 8.

¹¹ Imh., стр. 7; Head, стр. 791.

¹² Glend., № 2/1961, тб. IX, 2390; BMC, Ionia, тб. XLIII; Pozzi, № 2568.

¹³ За Γ, вж. Bab., IV, № 1247, тб. CCCXXVIII, 1; BMC, Mac., стр. 1, 1; Hirsch, тб. XLIX, 936; Guide, тб. 21, 9. За Κ, вж. Bab., IV, № 1248; Beschreib., т. II, стр. 1, 1, тб. 1, 1; Imh., стр. 56, 2.

¹⁴ SNG, Leake, кн. IV, тб. XXXIII, 1868.

¹⁵ За керикейон, вж. JIAN, т. XIX (1918—1919), тб. XII, 1. За лигатурите Δ и Ε вж. Imh., стр. 7.

¹⁶ Imh., стр. 7; BMC, Mac., стр. 173, 14.

намираме изобразен керикейон върху кон и при монети на македонските царе Аминтас III (389—383, 381—369)¹⁶ и Александър I (498—454).¹⁷

От тирафина Александър от Фере (369—357) в Тесалия са известни дидрахми с допълнителен знак — двойна секира върху бута на коня.¹⁸ Също от Фере са познати хемидрахми, сечени през 480—450 г. пр. н. е., с буквата N върху предната част на кон.¹⁹ Град Фенеос в Аркадия е сякъл след 362 г. пр. н. е. хемидрахми с керикейон върху бивол.²⁰ От град Дирахмон са известни сребърни статери с буквата Δ върху кравата,²¹ а от Велия — с буквата E върху лъва (540—500).²²

В Амбракия са били сечени сребърни монети (432—342) с буквата A върху пегас,²³ а в Коринт с O, звезда и тризъбец върху същата фигура.²⁴ Град Менде към 450 г. пр. н. е. е сякъл тетрадрахми с буквата M върху изобразеното магаре.²⁵ От град Сибарис са известни диоболи и тетроболи от V в. пр. н. е. с буквата A върху бика,²⁶ а от Туриум — дистатери, статери, диоболи с буквите A, E, Ξ, Φ, K, M или в лигатура V, E и Δ, A.²⁷ Върху статери от Тарент през 380—345 г. пр. н. е. срещаме H или E върху делфин.²⁸ Imhoof-Blumer споменава за монети от Коркира с M, A, Φ или тризъбец върху крава,²⁹ а Regling — за монети от Посидония, Тарсос, Енос и др. с допълнителни релефни белези върху изобразените фигури.³⁰

Накрая ще завършим с една серия от монети, върху които е изобразена глава на Атина с шлем, върху който са поставени релефно разни букви или инициали. Така например от Туриум са известни диоболи, статери, дистатери с Σ Ω, O Y, Π, T, Φ, M, O, ΦA, Σ, P, ΓΔ, ΩM, EY, EYΘ, Σω

¹⁷ Н. М у ш м о в, Ант. монети на Балк. полуостров, стр. 449, 7029.

¹⁸ Imh., стр. 7; Head, стр. 308, 176; Bab., II, т. 4, стр. 350, № 612, тб. CCXCIV 13; Jameson, № 1106.

¹⁹ SNG, Lock., кн. III, тб. XXXI, 1609.

²⁰ SNG, ANS, тб. 33, 869.

²¹ Imh., стр. 7; Hirsch, тб. LXIII, 1167.

²² Bab., II, стр. 1423, № 2107.

²³ BMC, Corinth., стр. 106, 24 и 25.

²⁴ За O вж. BMC, Corinth., № 162, тб. IV, 10; Ravel, стр. 96, P 345. За звезда, вж. Ravel, стр. 96, P 338. За тризъбец вж. Ravel, стр. 96 и 99, P 369 и P 370.

²⁵ Glend., № 2/1958, тб. XII, 1259; NNM, № 27, тб. I, 5.

²⁶ За тетроболи, вж. SNG, Lloyd, кн. II, тб. XV, 456. За диоболи, вж. SNG Lloyd, тб. XV, 458 и SNG, Oxf., кн. V, тб. XIII, 860.

²⁷ За A, вж. SNG, Corp., № 1471; SNG, Leake, кн. IV, тб. X, 593; Imh., стр. 7. Grose, стр. 160, № 1283, тб. 41, 12; SNG, Oxf., кн. V, № 887 и 1033A; SNG, Oxf. тб. XIII, 867, 869, 878, 887; SNG, Lloyd, кн. II, тб. XV, 471. За E вж. SNG, Corp., тб. 28, 1432; NC, 1927, стр. 299, 5 и 6, тб. XIII, 6; SNG, Lloyd, кн. II, тб. XV, 472 и 476. SNG, Oxf., тб. XV, 930. За Ξ вж. SNG, Lock., кн. III, тб. VIII, 476; SNG, Oxf., кн. V 1041 A. За Φ, вж. SNG, Corp., тб. 28, 1425; SNG, Lock., кн. III, тб. VIII, 477 и 479; SNG, Lloyd, тб. XV, 469; SNG, Oxf., тб. XIV, 899, тб. XV, 928; SNG, Corp., тб. III, 1425; Kraay, стр. 308, № 251. За K, M и лиг. Δ и A, вж. Imh., стр. 7. За лиг. V и E, вж. NNM, № 71, стр. 39, B₂ и стр. 40, B6 и B8; BMC, стр. 289, № 26; Grose, стр. 156, № 1254, тб. 40, 11; Imh., стр. 7, № 27; SNG, Oxf., кн. V, № 919.

²⁸ За E вж. P. Vlasto TAPAΣ OIKISTHΣ, NNM № 15, стр. 160, 47B. За H вж. SNG, Corp., тб. 18, 807; SNG, Oxf., кн. V, тб. IV, 252; SNG, Lock., кн. III, тб. III, 156; Weber, I, тб. 25, 560; SNG, Lloyd, II, тб. V, 157; NC, 1924, стр. 132, № 5.

²⁹ Imh., стр. 7.

³⁰ K. Regling, Die Griechischen Münzen der Sammlung Warren, Berlin, 1906, стр. 16. За Посидония вж. още N. C. 1885, тб. I, 1.

ΣΙ,⁸¹ от Велія — статери с Φ,⁸² от Локри — статери с Σ,⁸³ от Амбракия — статери с Α,⁸⁴ от Тарент — диоболи с Φ,⁸⁵ от Ликия — статери, сечени от династа Khreis (425—410) със знака ↓ върху шлема на Атина.⁸⁶

Изхождайки от горното, видно е, въпреки мнението на Т. Герасимов, че е съществувала практиката да се поставят релефни белези върху фигури при някои антични монети.⁸⁷ Следователно единственият изтъкнат от него довод за неавтентичността на монети с подобни релефни белези върху фигури е неоснователен и отпада по отношение на дидрахмата на Павзаний и тетрадрахмата от Софийския музей.⁸⁸

⁸¹ За ΣΙ, вж. SNG, Cor., тб. 29, 1457, 1458; Grose, стр. 161, № 1289, тб. 41, 16; SNG, Lloyd., кн. II, тб. XVI, 495. За ΟΥ, вж. SNG, Cor., III, тб. 29, 1464. За Π, вж. SNG, Cor., III, тб. 29, 1483. За Τ вж. SNG, Cor., III, тб. 29, 1486; SNG, Leake, кн. IV, тб. XI, 633. За Φ вж. Grose, стр. 160, № 1282, тб. 41, 11; SNG, Lloyd, II, тб. XVI, 491 и 529. За Μ, вж. Grose, стр. 159, № 1277, тб. 41, 6. За Ο, вж. Grose, стр. 160, 1279, тб. 41, 8. За ΦΑ, вж. Grose, стр. 161, № 1287, тб. 41, 14. За Ρ, вж. Grose, стр. 163, № 1306, тб. 42, 8. За Γ Δ, вж. Grose, стр. 163, № 1308, тб. 42, 10. За ΩΜ, вж. Grose, стр. 163, № 1311, тб. 42, 12. За ΕΥ, вж. Grose, стр. 164, № 1313, тб. 42, 14. За ΕΥΘ, вж. SNG, Leake, кн. IV, тб. X, 602. За Σω, вж. SNG, Lock., тб. IX, 513, 514 и 516. За ΣΙ, вж. SNG, Lloyd, кн. II, тб. XVI, 493.

⁸² SNG, Leake, кн. IV, тб. XI, 681, 682, 691; SNG, Lock., тб. X, 561, 570; Grose, стр. 178, № 1467 и 1468, тб. 46, 18 и 19; SNG, Cor., тб. 31, 1585 и 1586; SNG, Lloyd, кн. II, тб. XVII, 529.

⁸³ SNG, Leake, кн. IV, тб. XIV, 818.

⁸⁴ BMC, Corinth., тб. XXVIII, 6; Jean B. Cammann, The symbols on staters of Corinthian type, 1932, NY, стр. 56, № 41 и стр. 63, № 48.

⁸⁵ Hirsch, стр. 51, тб. VII, 131.

⁸⁶ Bab., II, т. II, стр. 267, № 344, тб. XCIX, 2.

⁸⁷ Релефните белези върху фигури не са проучени цялостно. За някои от тях можем да дадем известно обяснение. Така например KVB и ~~AKV~~ са инициали на имената на ликийските династи Kubernis и ~~Akuvani~~. О, А, Δ, Μ, Ε са началните букви на имената на градовете Коринт, Амбракия, Дирахион, Менде и Велія (Велія се е именувал и Елеа откъдето и буквата Ε върху лъва. Вж. Вав., II, стр. 1423, № 2107). Ravel споменава че с буквата О е бил маркиран добитъкът, принадлежащ на гр. Коринт. Коринтските коне, които са били много ценени, поради наличието на тази буква се наричали *κοππυφοροι* и *κοππαια*. С тази марка върху пегас по всяка вероятност коринтяните са искали да изразят, че крилатият кон е принадлежал на града (Ravel, стр. 27). Същото обяснение важи очевидно и за монетите на Амбракия, Дирахион, Менде и Велія.

Разните букви върху бика при монетите на Туриум и тези върху шлема на Атина въз Велія, Локри, Амбракия, Тарент, Ликия са може би инициалите на гравьорите, които са изготвили монетните печати, или контролни знаци на монетарниците.

Някои от емблемите, които се срещат релефно върху фигурите, имат свещен характер. Така например трискелът, който се явява често върху монети на Ликия, е емблема на слънцето и следователно символизира Аполон. Двойната секира върху коня при някои монети, сечени от тиранина на Фере—Александър, не е случайна. Тиранинът Александър специално е почитал Дионис от Pagasae, който бог се е наричал *πέλεκυς* заради употребяваната двойна брадва при жертвоприношение (Head, стр. 308). От Павзаний се знае, че в гр. Фенеос Хермес е бил най-почитаното божество (Pausanias, VIII, 14, 10 и Head, стр. 453). Оттам и керикейонът при някои монети на този град. Не случайно се среща и тризбецът върху някои статери на Коринт. Пегас, главно изображение върху монетите на този град, е бил създаден от кръвта на Медузата, която е била любовница на Посейдон. Що се отнася до керикейона като допълнителен знак върху коня при някои монети на македонските царе Александър I, Павзаний, Аминтас III, трябва да отбележим, че тази емблема на Хермес се среща върху македонски монети от тази епоха.

Според Ravel (т. II, стр. 48) свещените символи, които се срещат върху монетите на Коринт, като тризбец, керикейон, тирс, букранион, горгона и т. н., са имали за цел да носят щастие там, където монетите са циркулирали, и същевременно да предпазват притежателите им от лошо око. Може би за същата цел са били гравирани релефно подобни символи върху самите фигури при някои от изброените по-горе монети.

⁸⁸ Д-р С. М. Крау, уредник на нум. кабинет в Оксфорд, в едно свое писмо от 29. 7. 1968 г. ни пише следното: „не може да има и съмнение, че съществуват автентични“

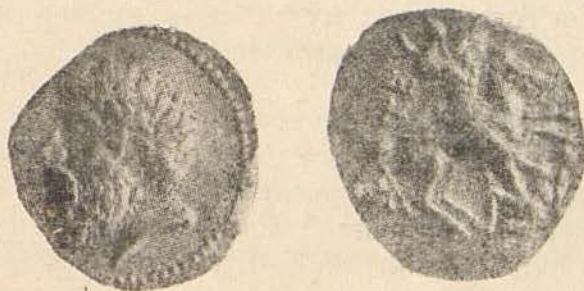
Дидрахмата на Павзаний в Британския музей има относително тегло 8,4.³⁹ Като имаме предвид, че относителното тегло на среброто е 10,5, монетата по всяка вероятност е „fourrée“, т. е. е от обикновен метал със сребърна обвивка. Би могло да се помисли, че това обстоятелство е един довод за нейната неавтентичност. Обаче Polyenos споменава за сребърни монети „fourrées“ на Пердикас II (454—413), с които този македонски владетел е плащал на своите наемници през време на войната срещу халкидийците.⁴⁰ Е. Babelon изтъква, че през времето на Аминтас III (389—383, 381—369) статерът от 10,55 г спада дори под 9 г и се срещат много сребърни екземпляри „fourrés“.⁴¹ Според Fr. Lenormant известните нему ср. монети от Павзаний (390—389), с изключение на един сребърен екземпляр, са всички „fourrés“.⁴² Следователно обстоятелството, че монетата на Павзаний в Британския музей не е сребърна, а по всяка вероятност „fourrée“, всъщност е един довод за нейната автентичност.

II. ЕДНА ПЕОНСКА ИЛИ ИЛИРИЙСКА МОНЕТА С НАДПИС ΤΕΥΤΑ...

В нумизматичната сбирка на Народния археологически музей в София се съхранява следната сребърна тетрадрахма:

Лице : Мъжка глава с брада, наляво. На около зрънчест кръг.

Опако: ΤΕΥΤΑ... Конник с вдигнато копие се цели в паднал под коня си противник; в полето зад коня — лък със стрела. Върху бута

Обр. 2. Тетрадрахма на ΤΕΥΤΑ...

Fig. 2. Tetradrachme de ΤΕΥΤΑ...

на коня също е гравирани релефно лък със стрела. Забелязват се двойни очертания на главата и краката на коня. Диам. 27 мм. Тегло 13,32 г (обр. 2).⁴³

тични монети с изобразени животни, маркирани по този начин. Аз съм сигурен, че има много повече монети с подобни релефни белези, които белези обаче са били изтъркани поради употреба."

³⁹ Относителното тегло на монетата на Павзаний бе определено в мое присъствие от д-р G. K. Jenkins. Възползвам се от случая да изкажа моята най-голяма благодарност на д-р Jenkins, гл. уредник на нум. кабинет в Британския музей, G. Le Rider, гл. уредник на парижкия нум. кабинет, и M. Mainjonet, н. с. при същия, както и на д-р С. М. Краау, уредник на нум. кабинет в Оксфорд, за съдействието им във връзка с проучването на горните монети по време на пребиваването ми в Париж, Лондон и Оксфорд.

⁴⁰ Polyenos (Stratag. IV, 10, 2).

⁴¹ Бав., II, стр. 487 и 488.

⁴² Fr. Lenormant, La monnaie dans l'antiquité, t. I, Paris, 1879, стр. 225, 226.

⁴³ Т. Герасимов, Една фалшива пеонска монета, ИАИ, XXVII, 1964, стр. 250.

Както правилно отбелязва Т. Герасимов, опакото на монетата напомня изобразената сцена от тетрадрахмите на пеонския цар Патрай (340—315), обаче с известни отклонения. Същият автор смята гореописаната монета за фалшива, като изтъква за първи довод, че двойните очертания на главата и краката на коня били признак за неавтентичност и, добавя: „Ако действително печатът при коване на монетата е бил разместен, щяха да се отпечатаат върху монетното ядро с двойни очертания и буквите от надписа зад конника, образът на лъка със стрелата зад коня, фигурата на ездача и падналият под коня неприятел“.

Ние считаме, че е съвсем погрешно да се смята, че по време на сечене на монетите при втори удар и разместен печат трябва винаги да се получат двойни очертания на цялото изображение. Това всъщност се получава много рядко, и то само когато вторият удар на чука е отпавен по посока на оста на горния печат, отместен от релефа, получен при първия удар. При всички други случаи, като например горен печат, ударен под ъгъл спрямо ядрото, неправилен удар на чука и т. н., се получават най-разнообразни двойни очертания на отделни детайли на изображението. Тези са причините, които довеждат до частични или цялостни двойни очертания, най-често върху опаката страна на монетата, получавана обикновено от горния печат. Аналогични причини обаче довеждат до двойни отпечатащи и върху лицевата страна на монетата, а понякога и върху двете ѝ страни.⁴⁴

Примери за автентични монети с частични очертания изобилствуват. Тук ще се ограничим да посочим само няколко.

На лицевата страна на една тетрадрахма, сечена в Кибира, от нумизматичната сбирка на Британския музей личи двойно очертание на горната част на монетата — носът, горната част на шлема и част от зрънчестия кръг.⁴⁵

На опаката страна на един бронзов медалион на Гордиан III от гр. Томи личи двойно очертание на част от изображението. Буквите от надписа отляво надясно са двойно очертани, като това раздвояване постепенно намалява и изчезва: следват 5 букви съвсем ясни, след което остатъкът от надписа става неясен. Митлята на конника, опашката на коня са също двойно очертани.⁴⁶

⁴⁴ Според Т. Герасимов „удвояването на някои букви и понякога части от образа е един познат трик на фалшификаторите на монети“ (вж. Истински ли са монетите с надпис ΑΤΑΙΑΣ и ΑΤΑΙΑ. ИАН. XXX, 1957, стр. 183). Ние считаме, че едва ли един фалшификатор би направил грубата грешка да гравира с двойни очертания само част от изображението, ако действително при разместен печат се получават винаги двойни очертания на всички детайли. Тук трябва да изтъкнем, че върху изображения 557 фалшификати на известния гръцки фалшификатор Христодулос се забелязва само една монета с двойни очертания, а именно при линията на носа на Аполон (вж. J. Svoronos, *Synopsis de mille voins faux du faussaire C. Christodoulos*; Athènes, 1922, тб. С, 67), а между 361 фалшиви монети, дело на Бекер, може би най-прочутият фалшификатор от всички времена, има също само една монета с двойни очертания при линията на носа при една декадрахма на Атина (вж. G. Hill, *Becker the counterfeiter*, London, 1935, тб. IV, 63), получени несъмнено поради подхлъзване на печата при отсичане на горните монети.

Тук изказваме благодарност на D. Selwood, може би най-добрият специалист по техниката на античното монетосечене, за изпратената ни една сечена от него монета с частични двойни очертания.

⁴⁵ Guide тб. 41, 12.

⁴⁶ Мушмов, АМБП, тб. IV, 4.

При един бронзов медалион на същия император от Софийския археологически музей, сечен в Адрианополис, имаме двойно очертание на главата на конника и на коня. Част от надписа и зрънчестият кръг са изместени. На лицевата страна на същия медалион част от надписа и зрънчестият кръг също са изместени, като някои букви се повтарят.⁴⁷

При лондонския екземпляр на тетрадрахмата на тракийския династ Мостис само части от тялото на богинята са двойно очертани.⁴⁸ Две букви в началото на отрязъка са също с двойни очертания.

При една тетрадрахма на Александър Велики горната част на лицевата страна, над око и ухото на Херакъл е двойно очертана. Също част от зрънчестия кръг е раздвоена.⁴⁹ При друга тетрадрахма от същия владетел линията от горната част на челото до брадичката на Хероя е с двойно очертание.⁵⁰

При две тетрадрахми на гр. Атина от II период, произхождащи от колективни находки при Атина и Аbruци, също част от лицевата страна е с двойни очертания.⁵¹

При една тасоска тетрадрахма от II период от колективната находка при с. Върбица (Търн. окръг) имаме двойно очертание само на линията на носа на Дионис.⁵²

При една друга тасоска тетрадрахма с монограма на римския квестор Сура от колективната находка при с. Падарево поради подхлъзване на печата линията на носа на Дионис е също двойно очертана.⁵³

Накрая ще споменем за една драхма с надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ и в отрязъка ΣΚΟΣΤΟΚΟΥ от колективната находка при гр. Пловдив, при която драхма според самия Т. Герасимов, който е публикувал горната находка, образът на Атина на опако поради разместен печат бил неясен. Обаче трябва да подчертаем, че надписът ΣΚΟΣΤΟΚΟΥ в отрязъка от същата страна е напълно ясен, без двойни очертания, което противоречи на твърдението на Т. Герасимов, че всички детайли при подобни случаи би трябвало да бъдат двойно очертани.⁵⁴

Вторият довод на Т. Герасимов за неавтентичността на монетата е релефно гравираният лък със стрела върху бута на коня. Ние показваме несъстоятелността на този довод при разглеждане дидрахмата на Павзаний (вж. стр 73—77).

Тук искаме само да допълним, че при въпросната тетрадрахма лъкът и стрелата, поставени релефно върху бута на коня, се намират съ-

⁴⁷ Пак там, тб. XIX, 3. Този медалион с частични двойни очертания дава неоснователно повод на Т. Герасимов да го окачестви като фалшив (вж. Т. Герасимов, Истински ли са монетите с надпис ΑΤΑΙΑΣ и ΑΤΑΙΑ, ИАИ, XXX, 1967, стр. 183, заб. 5 и Един фалшив медалион на Аполония на Черно море, пак там, стр. 196).

⁴⁸ Guide, стр. 206; Мушмов, АМБП, тб. XXXVIII, 17.

⁴⁹ C. T. Newell, Reattr. of certain tetradrachms of Alex the Great, New York, 1912, тб. 24, 10.

⁵⁰ C. T. Newell, цит. съч., тб. 6, 9.

⁵¹ M. Thompson, The New style silver coinage of Athens, New York, 1961, тб. 168, 221 (с. и тб. 182, 1090).

⁵² Г. Кацарова, Принос към проучването на маронейските и тасоските тетрадрахми от II пер., сп. Археология, г. IV, 1962, кн. I, стр. 25, 6.

⁵³ Г. Кацарова, Нови данни за датировката на тетрадрахмите на о. Тасос и т. н., ИАИ, XXVII, 1964, стр. 140, тб. IV, 3.

⁵⁴ Т. Герасимов, Находка от среб. монети на Алекс. III Велики, Лизимах и Скопосток от Пловдив, ГПНБМ, 1940/41, стр. 103, № 35 и тб. III, 34.

що и на полето на монетата. Същото положение срещаме при дидрахмата на тиранина Александър от Фере, където двойната бравда освен върху бута на коня се среща и под коня.⁵⁵ При някои статери на Коринт, буквата ρ освен върху пегас е гравирани и под него.⁵⁶ В доста случаи при някои монети на Турий буквата, с която бикът е маркиран, се повтаря и откъм страна на главата или на лицевата страна пред шлема на Атина.⁵⁷

Третият довод на Т. Герасимов е, че мъжката глава върху лицевата страна на монетата издавала ръката на съвременен гравьор. „Мустакът е представен като увиснал продълговат кравай, без да са означени космите му. Ухото е оставено незавършено. Гравирани е само една полудъга. Не е представена нито долната му мека част, нито отворът. Шията е много къса и долният ѝ край е разширен. Той е подчертан от дебел заоблен ръб, видим и откъм задната страна на шията, като че ли главата е малко наведена. Такова нещо не намираме в автентичните монети от IV в. пр. н. е. Ноздрата на носа е представена като дебела пъпка, долепена до върха на носа, моделирана също като пъпка.“ Ние считаме, че авторът не се е съобразил с факта, че много от монетите, сечени от пеонските царе⁵⁸ и илирийски градове, са дело на местни несръчни гравьори, които не са спазили нормите на класическото изкуство, и нищо чудно, ако се срещат екземпляри с недовършени детайли или други несъобразности. Не се съмняваме, че такива несъобразности сигурно ще се срещнат и в откритата през 1961 г. голяма находка от 1208 тетрадрахми на Патрай в с. Ръжинци (Трънско).

Както отбелязва Т. Герасимов, ноздрата и върхът на носа са представени като две пъпки. Но тъкмо това вместо да е един довод за неавтентичността на въпросната монета, е според нас един признак за автентичност. Едва ли един модерен гравьор би гравирал носа по този начин. Освен това изобилствуват автентични монети от древността с подобно моделиран нос. Тук ще се ограничим да посочим само няколко примера от монети от IV в. пр. н. е., от която епоха смятаме, че принадлежи проучената тетрадрахма.

Подобно моделиран нос срещаме при монети, сечени от Филип II⁵⁹ и сина му Александър III,⁶⁰ от гр. Пантикапея,⁶¹ при монети от Колхида⁶² от колективни находки, от пеонския цар Патрай,⁶³ при монети, сечени в

⁵⁵ Head, стр. 308 и обр. 176; Babel, II, г. 4, стр. 350, № 612, тб. CCXCIV, 13; Jameson, № 1106.

⁵⁶ BMC, Corinth; № 162, тб. IV, 10; Ravel, стр. 95, Р 345.

⁵⁷ Imh., стр. 7.

⁵⁸ Guide, стр. 38 и тб. 21, 9.

⁵⁹ Hirsch, тб. LV, 1038.

⁶⁰ Guide, тб. 29, 3. Смята се, че тази монета е може би една от първите емисии на Ал. Македонски или пък е сечена от някой източен династ през периода 323—306 г. (A. Bellinger, Essays on the coinage of Alex. the Great, ANS, New York, 1963, стр. 28 и цит. лит.); A. Bellinger, цит. съч., стр. 18, тб. II, 9 и тб. III, 2; Seltman, тб. XLVIII, 11.

⁶¹ Seltman, тб. XXXIX, 12—14, 17 (350—330 г. пр. н. е.); А. Зограф, МИА, № 16, тб. XL 10, 11, 15, 30, 31 и тб. XLI, 2 (375—300 г. пр. н. е.).

⁶² К. В. Голенко, Д. Г. Капанадзе, Четири клада колхидок, НЭ, VI, 1966, стр. 31, тб. XI, 475; тб. XII, 538; тб. XIII, 588; тб. XIV, 621; тб. XV, 663; тб. XVIII, 816. Горните монети са сечени през периода 420—325 г. пр. н. е.

⁶³ При три тетрадрахми на Патрай от кол. находка при с. Ръжинци, които прегледахме в частнибирки, върхът на носа и ноздрата са моделирани като две пъпки. К. Рогева от Музея за история на София любезно ни съобщава за един екземпляр на Патрай с подобно моделиран нос.

о. Кипър от Евагорас,⁶⁴ от гр. Сефалодиум,⁶⁵ от сицилийски градове⁶⁶ под картагенско владичество и много други.

По-нататък Т. Герасимов се спира върху надписа ΤΕΥΤΑ... Според него петте букви ΤΕΥΤΑ напомняли на първата половина на илирийското име ΤΕΥΤΑΜΝΣ. Тук авторът, изглежда, е пропуснал да обърне внимание, че компонентът ΤΕΥΤΑ се явява и като самостоятелно собствено име при илирийската владетелка ΤΕΥΤΑ,⁶⁷ победена от римляните през 229 г. пр. н. е. Обаче този пропуск не променя съществено това, което той добавя, а именно, че не би могло да се приеме монетата „да е кована от някой непознат илирийски цар с име, започващо със съставната част ΤΕΥΤΑ, тъй като илирийските владетели започват да секат свои монети едва през елинистическата епоха и името им винаги се предшества от титлата ΒΑΣΙΛΕΥΣ, която не намираме в тетрадрахмата от музея в София“.

Познатите ни досега монети на илирийските династи датират наистина от елинистическата епоха,⁶⁸ но няма никакво основание да смятаме, че по-ранни династи не са секли монети. Дори през времето на могъщи владетели като Филип II и Александър III, подвластни тракийски и пеонски династи са секли свои монети.

Също трябва да отбележим, че макар болшинството династи или владетели през елинистическата епоха да са секли монети със своето име, придружено от титлата ΒΑΣΙΛΕΥΣ, то съществуват и такива монети без тази титла. Така например Филетер от Пергама, който през 288 г. пр. н. е. изменил на тракийския цар Лизимах и признал за свой владетел Селевк I, е сякъл тетрадрахми с лика на последния и надпис ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ, обаче без титлата ΒΑΣΙΛΕΥΣ.⁶⁹ Наследниците на Филетер от Евмен I до Атал II са секли монети с лице на Филетер и опакото Атина и надпис ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ.⁷⁰ Изключение прави Евмен II (197 — 159), който е сякъл монети със свой лик и надпис ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΜΕΝΟΥ.⁷¹ Агато-къл от Сиракуза (317 — 289), следвайки примера на диадохите, през 304 г. пр. н. е. е прибавил титлата ΒΑΣΙΛΕΥΣ.⁷² Обаче Иерон II (274 — 216) първоначално е сякъл монети само с името си и едва след победата над мамертинците през 269 г. върху монетите му се явява надписът ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΕΡΩΝΟΥ.⁷³ Познаваме монети с лика на Гелон, син на Иерон II, сечени през царуването на последния, с надпис ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΙ ΓΕΛΩΝΟΥ.⁷⁴ Ариарамнес (280? — 230?) от Кападокия, син на Ариарат II (301 — 280?), е сякъл бронзови монети с името си, но без титлата.⁷⁵

⁶⁴ Guide, тб. 20, 53 (411—374/3 г.).

⁶⁵ Hirsch, тб. XLIII, 822, 826 (405—394 г. пр. н. е.).

⁶⁶ Hirsch, тб. XLIV, 831—833 (394—310 г.); 836—838, 840, 841 (330—253 г.); Monnaies et Medailles, SA, Bâle, № 32, 1966, тб. 6, 67.

⁶⁷ Hasan Ceka, La datation des drachmes de Dyrrachion et d'Apollonie et l'époque de leur pénétration massive vers les côtes de la Mer noire, Tirana, 1966, стр. 2. Досега не са известни монети, сечени от тази владетелка от III век. Причините, които ни карат да датираме по-рано въпросната тетрадрахма, излагаме на края.

⁶⁸ Head, стр. 316.

⁶⁹ Пак там, стр. 532; Sellman, 238.

⁷⁰ Head, стр. 533.

⁷¹ Пак там, стр. 533.

⁷² Пак там, стр. 180, 182.

⁷³ Пак там, стр. 184.

⁷⁴ Пак там, стр. 184.

⁷⁵ Пак там, стр. 749.

Накрая ще споменем и за самия илирийски цар Балай (167 — 135) който противно на твърдението на Т. Герасимов е сякъл монети както с надпис ΒΑΛΛΑΙΟΥ, така и с ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΛΛΑΙΟΥ.⁷⁶

Изтъкнатите доводи ни карат да смятаме, че имаме налице една автентична уникална тетрадрахма на неизвестен илирийски или пеонски династ, чието име започва с компонента ΤΕΥΤΑ, който вероятно е управлявал малко преди елинистическата епоха.

Признаците, които ни карат да смятаме, че монетата е била сечена през IV в. пр. н. е., са следните:

а) Изображението на опаката страна ни напомня за тетрадрахмите на Патрай (ок. 340—315).

б) Особеността при моделирането на носа в образа на лицевата страна на нашата монета, където дори и носовата гърбица е предадена като пъпка, точно както при някои монети от Пантикапея⁷⁷ и Кизик⁷⁸ от края на първата половина на IV в., и накрая следните най-важни спored нас доводи:

Допълнителните релефни белези се явяват, както видяхме при разглеждане дидрахмата на Павзаний, само при монети от VI до IV в. пр. н. е. И второ, въпросната тетрадрахма е сечена по същата система, по която са сечени тетрадрахмите на Ликкей (ок. 359—340), Патрай (ок. 340—315), Никарх и Бастарей (от втората половина на IV в. пр. н. е.) и сребърните монети от I период на Авдалеон, син на Патрай.⁷⁹

ΤΕΥΤΑ е компонент от илирийско име. Но като имаме предвид, че пеонците са от илирийски произход и някои техни имена, дори на владетели са илирийски,⁸⁰ можем да приемем, че монетата може да е както илирийска, така и пеонска.

Тази уникална тетрадрахма е още едно вещественно доказателство за съществуването на още един от многото тракийски, пеонски и илирийски владетели или династи, за които изворите нищо не споменават.

III. ЕДНА СРЕБЪРНА МОНЕТА С ОБРАЗИТЕ НА ТРАКИЙСКИЯ ЦАР РЕМЕТАЛК I И РИМСКИЯ ИМПЕРАТОР АВГУСТ

В Британския музей се съхранява следната сребърна монета с образите на тракийския цар Реметалк I и на римския император Август:

Лице: Глава на Реметалк с диадема, надясно; в полето монограм.

Наоколо — зрънчест кръг.

Опакост: Глава на Август, надясно; зад главата — надписът ΒΥΖΑ[ΝΤΙΑ]

⁷⁶ Пак там, стр. 317.

⁷⁷ Seltman, тб. XXXIX, 13; Ad. Hess AG, Luzern, № 31, 1966, тб. IX, 193.

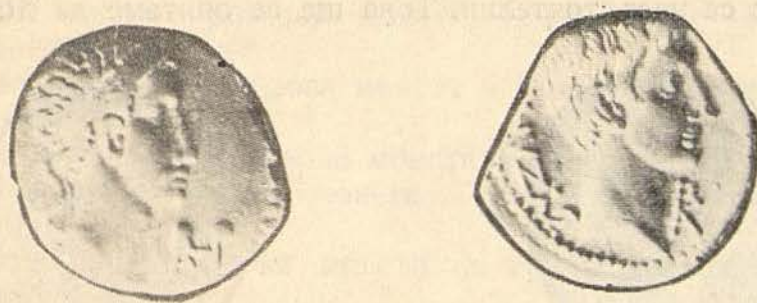
⁷⁸ Пак там, тб. XVII, 398.

⁷⁹ Горните монети имат средно тегло около 13 г, включително и тетрадрахмите от първи период на Авдалеон. След 306 г. пр. н. е. този владетел е сякъл по атичката система тетрадрахми — подражания на монетите на Ал. Велики, като е прибавил към името си и титлата ΒΑΣΙΛΕΥΣ (вж. Head, стр. 237).

⁸⁰ Г. Кацаров, Пеония, София, 1921, стр. 5, 24, 27, 28, 35, 40.

Отпред — монограм. Наоколо — зрънчест кръг.⁸¹ Монетата е повредена поради счупване на ядрото.⁸² Тегло 3,18 г (обр. 3).

Т. Герасимов⁸³ смята гореописаната монета за фалшива, като пише следното: „Според нас тази монета на Реметалк не е истинска, тъй като на васалния владетел не е било позволено да сече монети от сребро.“

Обр. 3. Среб. монета—Реметалк I / Август (Лондон, х 1,5)

Fig. 3. Monnaie d'argent — Rhoemetalces I / Auguste (Londres, x 1,5)

бро. Известно е, че коването на сребърни монети е било привилегия само за императора. Надписът върху опакото на тази сребърна монета Βυζαντί(α) (δραχμή) е още едно свидетелство за модерния ѝ произход, тъй като гр. Бизантион не е сякъл в началото на I в. на н. е. сребърни драхми, та Реметалк да ги е подражавал. В монетите никога не се означават видът и системата, по която са сечени. По това време навсякъде по Балканския полуостров по силата на новосъздадената политическа и икономическа система господствува римският денар.⁸⁴

Най-напред трябва да отбележим, че освен тази монета в Берлинския и Виенския нумизматични кабинети се съхраняват още два екземпляра, останали изглежда неизвестни на Т. Герасимов, а именно:

б) Лице: Същата глава, със същия монограм, както и монетата в Британския музей, обаче от друг монетен печат. Зрънчест кръг.

Опako: Глава на Август със същия монограм и надпис ΒΥΖΑΝΤΙΑ. Също от друг монетен печат. Зрънчест кръг. Тегло 3,74 г. Берлински нумизматичен кабинет (обр. 4).

б) Лице: Същата глава, обаче монограмът не се забелязва, понеже монетата не е центрована. Зрънчест кръг.

⁸¹ Head, стр. 286; Imh. в JIAN, I, стр. 17, тб. В, 3; Mionnet, Description des médailles grecques, etc., т. I, стр. 449, № 150; Boutkowsky, Diction. num., Leipzig, 1877, стр. 1537, № 2576; Eckel, Cat. Musei Caes. Vindobonensis num. vet. distr. in partes II, etc., Vindobonae, 1779; G. Hill, NC, XII, 1912, стр. 139, тб. VI, 7; Hamburger Sales Catalogue, oct. 15, 1890, № 356; Н. Мушмов, Монетите на тракийските царе, Сб. Дякович, София, 1927, стр. 243, тб. VII, № 194. (Авторът погрешно описва Лондонския екземпляр като бронзова монета.)

⁸² След повредата на монетата поради счупване на ядрото от надписа са останали само първите 4 букви ΒΥΖΑ. В първоначалния ѝ вид, както е изобразена в NC и от Н. Мушмов, надписът ΒΥΖΑΝΤΙΑ е почти цял, само дясната хаста на последната буква Α не личи.

⁸³ Т. Герасимов, Една фалшива монета на тракийския цар Котис V (12—19), ИАИ, XXVIII, 1965, стр. 253.

Опакот: Глава на Август, със същия монограм и надпис BYZ ANTIA
Тегло 3,55 г. Виенски нумизматичен кабинет (обр. 5).⁸⁴

Лицето и opakото на последната монета не са добре запазени.

Може би този екземпляр и Лондонският са от същата двойка печати.⁸⁵

Като имаме предвид и състоянието на монетата от Британския музей,⁸⁶ ние считаме, че приведените доводи от Т. Герасимов за нейната неавтентичност са несъстоятелни. Това ще се опита да докажем.

Обр. 4. Среб. монета — Реметалк I /Август (Берлин, х 1,5)
Fig. 4. Monnaie d'argent — Rhoemetalces I /Auguste (Berlin, x 1,5)

Обр. 5. Среб. монета—Реметалк I /Август (Виена, х 1,5)
Fig. 5. Monnaie d'argent — Rhoemetalces I /Auguste (Vienne, x 1,5)

Ако по правило на васалните владетели не е било позволено да се кат монети с благороден метал, то е имало и известни изключения. Имаме предвид например боспорските царе, които в продължение на по-

⁸⁴ Изказваме благодарност на д-р G. K. Jenkins, гл. уредник на нум. кабинет в Британския музей, на Sabina Schultz, н. с. при нум. кабинет в Берлин, и на д-р Guido Bruck, от Виенския нум. кабинет, за изпратените ни отливки от горните монети.

⁸⁵ Някой би могъл да предположи, че гореописаните 3 екземпляра от монетата с образите на Реметалк I и Август са дело на прочутия фалшификатор Becker. Обаче последният е бил на 7-годишна възраст (род. в 1772 г.), когато Eckel е описал виенския екземпляр в своя каталог (1779 г.).

⁸⁶ В едно свое писмо от 5. IV. 1966 г., д-р Jenkins, гл. уредник на нум. кабинет в Британския музей, ни пише следното: „Прегледах още веднъж монетата на Август/Реметалк, за която споменавате. Аз съм сигурен, че тя е напълно автентична! Едно внимателно преглеждане на отчупения ѝ край ни разкрива, че структурата на метала на монетата е твърде пореста и чуплива, както това често се случва със сребърните монети. При това обстоятелство не е чудно, че малки откъслечи са се отчупили. Но според мен това по-скоро е довод за автентичност, отколкото за обратното.“

вече от два века са секли монети от благородни метали.⁸⁷ Много от тези монети са намерени по време на археологически разкопки, което е явно доказателство за тяхната автентичност.⁸⁸

Що се отнася до вида на монетите, може да изтъкнем, че са известни най-разнообразни монети, видът на които е упоменат върху тях. Така например срещат се следните надписи:

ΔΙΧΑΛΚΙΝ върху бронзови монети, сечени след 440 г. пр. н. е. в Аполония на Черно море;⁸⁹

ΟΝΚΙΑ върху една бронзова монета в Ерикс (Сицилия) през (400 — 300) г. пр. н. е.;⁹⁰

ΗΕΕΑΣ върху малки бронзови монети в Сегеста (Сицилия);⁹¹

ΟΒΟΔΟΣ върху бронзови монети в гр. Метапонт, Южна Италия, след 330 г. пр. н. е.;⁹²

ΔΡΑΧΜΑ върху бронзови монети на гр. Бизантион, към 221 г. пр. н. е.;⁹³

ΣΑΜΟΘΡΑΚΩΝ ΣΕΙΡΩΝΟΣ ΤΡΙΩΒΟΛΟ в о. Самотраки, върху бронзови монети от II-I в. пр. н. е.;⁹⁴

⁸⁷ Боспорските царе през първи век от н. е. са секли златни статери. Благодарение именно на тези монети е възстановена династическата история на Боспорското царство през първи век. (За някои златни статери, сечени начинаей 289 г. от Босп. ера (8 г. пр. н. е.), които по тип ни напомнят до известна степен за монетата на Август/Реметалк, вж. А. Зограф, ант. монеты, МИА, № 16, стр. 191.) Във втори век от н. е. те са секли статери от електрон (сплав от злато и сребро). В трети век сплавта, от която са сечени статерите, съдържа много малко количество благородни метали и в края на същия век те са само от мед. Благодарение на стотици монети подробно е била проучена еволюцията на златните статери по отношение на упадъка в стила и техниката и чистотата на метала. Боспорските царе в началото на нашата ера не са секли сребърни монети. Едва през 263—264 г. те са секли само веднъж сребърни монети, които са много редки.

⁸⁸ Тук изказваме най-голяма благодарност на проф. Д. Б. Шелов за изпратените ни най-подробни данни относно следвоенни находки от монети на боспорските царе, които изброяваме по-долу:

Златен статер на Аспург (Рискупорид I) от 32 г. от н. е. бил намерен при разкопки в Пантикапея през 1957 г. (вж. К. В. Голенко и Д. Б. Шелов, Монети из раскопок Пантикапея, 1945—1961 г., НСФр., I, 1963, стр. 12, 51, № 517-а, тб. II); златен статер на Савромат I от 121 г. от н. е. е бил намерен през 1957 г. в Танаис (вж. Д. Б. Шелов, Денежний рынок Танаиса, ЗОАО, I (34), 1960, стр. 135, и Монеты из раскопок Танаиса, 1955—1964 г., Н. Э. VI, 1966, стр. 70, № 81); електронен статер на Савромат II от 197 г. от н. е. е бил намерен във Фанагорию (вж. Л. П. Харко, Нумизматическая хроника, ВДИ, 1949, № I, стр. 180; Д. Б. Шелов, Находки монет в Фанагории в 1947—1957 гг., НЭ, III, 1962, стр. 65, 68, №№ 11, 12); електронови статери от същия цар, от 200 г. от н. е. и от Рискупорид III от 218 и 219 г. от н. е. са били намерени при разкопки в Мирмекия в 1948 г. (вж. Л. П. Харко, цит. съч., стр. 180); Л. Н. Белова, Монеты из раскопок Тиритаки, Мирмекия и Илурата в 1946—1953 гг., МИА, № 85, 1958, стр. 332, 342 № 191—193); през 1958 г. в Нижне-Гниловското градище, в района на Танаис на Долни Дон, е била открита находка с 32 електронови монети на Евпатор, Савромат II и Рискупорид III. Тази находка е останала още неиздадена и се съхранява в музея в Ростов; през време на разкопки в градището до село Семеновка на Керченския полуостров са били намерени от редките сребърни монети, сечени през 263—264 г. (вж. И. Т. Кругликова, Клад боспорских статов III в. н. э. из дер. Семеновки, СА, 1958, № 3 стр. 142; също — Монеты на поселения у дер. Семеновки, НЭ, IV, 1963, стр. 120—122).

Този непълен списък на следвоенни находки от монети на боспорските царе е напълно достатъчен, за да опровергае всяко съмнение относно тяхната автентичност.

⁸⁹ Head, стр. 277.

⁹⁰ Vab., т. I, стр. 459.

⁹¹ Пак там, стр. 459.

⁹² Head, стр. 80.

⁹³ Пак там, стр. 269; Vab., т. I, стр. 409.

⁹⁴ Head, стр. 263; Vab., т. I, стр. 424.

ΔΡΑΧΜΗ, ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ върху сребърни монети, сечени в гр. Ефес през времето на император Нерон;⁹⁵

ΧΑΛΚΟΣ, ΧΑΛ, Χ върху малки бронзови монети на еврейския цар Агриппа II, по времето на Нерон;⁹⁶

ΡΟΔΙΟΝ ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ, ΡΟΔΙΟΙ ΥΠΕΡΤΩΝ СЕΒΑΣΤΩΝ ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ върху монети на о. Родос през време на ранните императори;⁹⁷

ΑССΑΡΙΑ ΤΡΙΑ, ΑССΑΡΙΑ ΔΥΩ ΟΒΟΛΟΣ, ΑССΑΡΙΟΝ ΗΜΥΣΥ ΑССΑΡΙΟΝ, ΤΕΤΡΑΧΑΛΚΟΝ, ΤΡΙΧΑΛΚΟΝ, ΔΙΧΑΛΚΟΝ, ΗΜΙΑССΑΡΙΟΝ върху бронзови монети, сечени в о. Хиос през императорската епоха, без обрза на императора;⁹⁸

ΔΡΑΧΜΗ върху бронзови монети, сечени в Мелос през същата епоха;⁹⁹

ΗΜΙΟΒΕΛΙΝ, което е вариант на *ἡμιὸβολίου*, върху $\frac{1}{2}$ обол от Егийм в Ахая, през императорската епоха, а също АС Γ (= 3 ассарии) върху бронзови монети през време на Марк Аврели;¹⁰⁰

ΑССΑ ΗΜΥ (συ) = $1\frac{1}{2}$ ассарии върху една бронзова монета на Септим Север в о. Сирос.¹⁰¹

Що се отнася до надписа ΒΥΖΑΝΤΙΑ, ясно е, че се касае за *ἑθνικόν*, употребен като прилагателно от женски род.

Обикновено *ἑθνικόν*-ът при античните монети е в родителен падеж множествено число, обаче известни са много случаи, особено при по-ранните монети, където *ἑθνικόν*-ът е в именителен падеж единствено число от мъжки, женски или среден род. Тук ще приведем само няколко примера.

⁹⁵ Head, стр. 576; Vab., т. I, стр. 408; пак там, стр. 420.

⁹⁶ Vab., т. I, стр. 462.

⁹⁷ Head, стр. 642; Vab., т. I, стр. 420 и 421.

⁹⁸ Head, стр. 601; А. Зограф, Антични монети, МИА, № 16, стр. 48, и за ΟΒΟΛΟΣ тб., XXV, 2.

⁹⁹ Head, стр. 487; Vab., т. I, стр. 409.

¹⁰⁰ Head, стр. 413.

¹⁰¹ Пак там, стр. 492. Тук ще изброим и ред други антични монети, при които видът не е упоменат изпълно, а само с една или няколко букви: Така например Сикион е сякъл сребърни драхми с буквата Δ (Vab., т. I, стр. 408); в същия град на оската страна на триоболи е гравирана в полето буквата Τ (пак там, стр. 424 I mh., стр. 167); в Коринт и в Левкас са били сечени малки сребърни диоболи с инициалите ΔΙΩ ΔΙΟ или Δ (Vab., т. I, стр. 425); същите два града са издали и малки сребърни триемиоболи (0,75 г) с глава на Горгона и ΤΡΙΗ (пак там, стр. 426); в Тегея са сечени също триемиоболи с ΕΕΕ, а в Краниум с ΤΡ (пак там, стр. 426); във Фокида, Локрида и в Сикион са били сечени оболи с Ο (пак там, стр. 427); в Коринт, Краниум, Сикион-хемиоболи с Η. В други градове като Херея, Клейтор, Мантинея, Палантиум, Псофис, Тегея инициалът Ε (хемиобол) заема цялото поле, а в Колофон видът е обозначен с монограм, съставен от Η и Μ (пак там стр. 432); монограмът, съставен от Τ и Ε означава тетартеморион при сребърни монети в Колофон, както и в Егина. При сребърни монети на Елида, Тегея и Аргос имаме буквата Τ, а в Сикион Τ, ΤΕ или Τ и Ε в монограм. Метапонт е сякъл малки бр. монети с ΤΕ (Vab., стр. 435). В последния град са сечени също бронзови монети с ΗΕ, което, изглежда, означава хемитетартеморион. (Vab., стр. 436; Head, стр. 80); в Агригентум са били сечени сребърни монети с инициалите ΠΕΝ за пенталитрон-1 драхма (Vab., стр. 456); в Катана, Регийм, Мамертини са сечени бронзови пентонции с инициала Π, докато в Камарина видът е обозначен с 5 точки (Vab., стр. 457); сирийските царе Антиох IV и Александър Бала са секли монети с монограма ΧΑ (халкус) (Vab., стр. 462), ΧΔ (тетрахалкон) и ΧΒ (дихалкон) (пак там, стр. 464 и 465). За монетни знаци от олово, сечени в Египет, през II и III в. от н. е., с ΤΡΙΩΒΟΛΟ и ΟΒΟΛΟΙ Вж. пак там, стр. 372, 425, 426.

¹⁰² Head, стр. 110.

Известни са монети от гр. Региум с надписите ΡΗΓΙΝΟΣ, ΡΗΓΙΝΗ ΡΗΓΙΝΟΝ,¹⁰² от гр. Менде с ΜΕΝΔΑΙΗ,¹⁰³ а от Сиракуза, Лариса, Родос, със съответните надписи ΣΥΡΑΚΟΣΙΟΝ, ΛΑΡΙΣΑΙΑ, ΛΑΡΙΣΑΙΟΝ, ΡΟΔΙΟΝ.¹⁰⁴

Трако-македонските племена Дерони и Бизалти са секли тежки сребърни монети с надписите ΔΕΡΡΟΝΙΚΟΖ, ΔΕΡΡΟΝΙΚΟΝ и ΣΙΣΑΛΤΙΚΟΖ, ΒΙΣΑΛΤΙΚΟΝ.¹⁰⁵ Предполага се, че при по-ранните антични монети при ἔθνικόν-а в мъжки род се подразбират съществителните имена от мъжки род τύπος, χαρακτήρ, при ἔθνικόν-а в женски род — съществителното σφραγίς, а в среден род — σῆμα, νόμισμα, ἀργύριον. При по-късните монети, изглежда, се подразбират видовете статър, δραχμή и т. н.¹⁰⁶ Такъв е случаят например с монетите, сечени от тиранина Александър от Фере, с надписите ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟΝ. В тези случаи се предполага, че се подразбират видовете: статър, δραχμή, ἡμιδραχμον, τριβολόν и т. н.¹⁰⁷

Т. Герасимов отрича възможността Бизантион да е сякъл сребърни монети в началото на I в. от н. е., като е сякъл само бронзови монети. Не трябва обаче да забравяме, че политиката на Рим по отношение на далечни области и градове е била гъвкава и специално Бизантион се е радвал на известни привилегии благодарение на изключителното си важно местоположение.¹⁰⁸ Независимостта на града е била дълго време призната от Рим и градът е сякъл бронзови монети през императорската епоха както с образа на императора, така и без неговия образ.¹⁰⁹ Очевидно обаче в този град са сечени през това време и сребърни монети. За това свидетелствуват освен описаните вече три екземпляра с образите на Реметалк и Август и една монета в Британския музей, сечена по времето на Тиберий, с образа на Август с лъчиста корона и надпис СΕΒΑΣΤΟΣ ΘΕΟΣ, а на опаката страна — на Ливия с надпис ΣΕΒΑΣΤΑ ΘΕΑ и ΒΥΣ.¹¹⁰ Освен това Boutkowsky описва също една сребърна монета с лика на Август и надпис ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ, а на обратната страна друг лик с диадема и надпис ΕΠΙ ΜΑΤΡΟΔΟΡΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ.¹¹¹

¹⁰² Пак там, стр. 211; А. Зограф, цит. съч., стр. 79, неправилно счита, че от надписа в женски род ΜΕΝΔΑΙΗ се подразбирало „очевидно“ δραχμή. Монетите от гр. Менде с този надпис са с тегло, отговарящо а тетроболи, а не на драхми, т. е. в такъв случай от надписа ΜΕΝΔΑΙΗ не би се подразбирал видът на монетата, тъй като думата τетроβολόν е от среден род (вж. ВМС Мас., стр. 82).

¹⁰⁴ А. Зограф, цит. съч., стр. 79; Нead, стр. 172 и след.; стр. 298, 299; стр. 638.

¹⁰⁵ Нead, стр. 202.

¹⁰⁶ Пак там, стр. LXV. Тук ние предлагаме и следното предположение;

Твърде е възможно при някои случаи, при които ἔθνικόν-ът е в женски род, да се подразбира думата ἀργυροχοπία — сечене, чеканка, frappe, minting (Liddell—Scott, — Jones, Greek—English Lexicon), така че например ΒΥΖΑΝΤΙΑ (ἀργυροχοπία) би означавало „сечено в Бизантион“.

¹⁰⁷ Нead, стр. 308.

¹⁰⁸ V. Duguy, Histoire des Romains, Paris, 1877, т. III, стр. 36.

¹⁰⁹ Нead, стр. 269 и 270.

¹¹⁰ ВМС, Thg., стр. 99, № 61; Guide, стр. 91, тб. 50, № 48.

Тук следва да подчертаем, че подобно на Бизантион и други гръцки градове от Римската империя още в началото на I в. от н. е. паралелно с бронзовите монети са секли и сребърни с лика на императора. Специално ще споменем градовете от о. Крит-Кидония (Нead, стр. 464; Guide, стр. 92, тб. 50, № 59), Гортина (Нead, стр. 468), Хиерапитна (пак там, стр. 469), Лапа (пак там, стр. 470), Полирениом (пак там, стр. 475), които са секли сребърни монети с лика на Август с лъчиста корона, подобни на гореописаната монета от Бизантион.

¹¹¹ Boutkowsky, цит. съч., стр. 1537, № 2575; Н. Мушмов, АМБП, стр. 341, № 5800.

Още един довод в подкрепа на нашето твърдение, че в Бизантион са сечени сребърни монети през тази епоха, са следните метрологически данни.

Известно е, че Бизантион е сякъл подражания на Лизамаховите тетрадрахми до I в. пр. н. е., а вероятно и по-късно. В Британския музей се съхранява една такава тетрадрахма с контрамарка CL CAES (Claudius Caesar) с тегло 14,56 г.¹¹² Следователно теглото на драхмата ще бъде 3,64 г, т. е. близко до теглото на римския денар. Също 3,64 г е средното тегло на двата запазени екземпляра от Виенския и Берлинския нумизматични кабинети от монетата с образите на Реметалк и Август. Тук можем да прибавим, че гр. Ефес по време на Нерон е сякъл сребърни драхми и дидрахми с тегло на драхмата 3,63 г.¹¹³

Като имаме предвид горното, трябва да приемем, че в Бизантион освен бронзови монети в началото на I в. от н. е. са сечени и при особени случаи, очевидно, в не голямо количество и сребърни монети.

Тук възниква въпросът, дали сребърните монети с образите на Реметалк I и Август са на самия град или пък на Реметалк I.

Относно отношенията на града с тракийския цар Реметалк I нямаме никакви данни от изворите. Обаче, като имаме предвид близостта на владенията на Реметалк с града и факта, че Рим е правил всичко възможно да цари мир в далечните подвластни земи, напълно са допустими стопански и приятелски връзки между града и Реметалк. Така бихме могли да си обясним и наличието на образа на тракийския цар върху горните монети.

Второто предположение е монетата да е била сечена в Бизантион по поръчка на тракийския владетел. Към тоза предположение ни насочва сполучливите портретни образи на двамата владетели, дело на някой гръцки майстор.

Действително, познатите монети от Реметалк I са бронзови. Като имаме предвид обаче приятелските отношения между Август и този тракийски владетел, напълно е вероятно Реметалк I да е сякъл във връзка с особено събитие няколко емисии от сребърни монети. Както вече посочихме, и подвластните на Рим боспорски царе са секли монети от благородни метали. А ако нашето предположение, че към *ἐθνικόν*-а BIZANTIA се подразбира *ἀρχυροκοπία*,¹¹⁴ то ще имаме още един довод, че монетите са на Реметалк I и са сечени в Бизантион.

СЪКРАЩЕНИЯ

Bab. — E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris, 1901—1933.

Beschr. — *Beschreibung der Antiken Münzen*, Berlin, 1888.

BMC — *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, London (1873).

Glend. — *Glendinning Sale Catalogues*, London.

Grose — Grose, S. W. *Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins*, The Fitzwilliam Museum, Cambridge.

¹¹² P. Gardner, *The date of king Mostis and of certain later coins of Thasos*, NC, 1876, стр. 301.

¹¹³ Head, стр. 576.

¹¹⁴ Вж. бел. 106.

- Guide — A Guide to the Principal Coins of the Greeks, 2nd ed., British Museum, 1959.
- Head — B. V. Head, *Historia numorum*, London, ed. 1963.
- Hirsch — La Collection Lucien de Hirsch, par P. Naster, 1959, Bibl. Royale de Bruxelles.
- Imh. — Imhoof-Blumer, *Monnaies Grecques*, Amsterdam, 1883.
- Jameson — Collection R. Jameson, *Monnaies Grecques Antiques*, 1913.
- JIAN — Journal International d'Archéologie Numismatique, Athènes.
- Kraay — C. M. Kraay and Hirmer, *Greek Coins*, London, 1966.
- NC — Numismatic Chronicle, London.
- NNM — Numismatic Notes and Monographs, New York.
- Noe — S. P. Noe, *Thur. Distaters*, NNM, 71, New York.
- Pozzi — Collection de monnaies grecques antiques du prof. S. Pozzi, Lucerne, 1920.
- Ravel — Oscar E. Ravel, *Les Poulains de Corinthe*, Bâle, 1936.
- Seltman — Ch. Seltman, *Greek Coins*, London, ed. 1960.
- SNG — Sylloge Nummorum Graecorum.
- SNG, ANS — SNG, The Burton Y. Berry Collection, American Num. Society, New York, 1961.
- SNG, Cop. — SNG, The Royal Collection, Copenhagen.
- SNG, Deutsch. — SNG, Sammlung von Aulock, Berlin, 1957.
- SNG, Leake — SNG, Leake and General Collections, Fitzwilliam Museum, Cambridge, 1917.
- SNG, Lloyd — SNG, The Lloyd Collection, London, 1937.
- SNG, Lock. — SNG, The Lockett Collection, London, 1947.
- SNG, Oxf. — SNG, Ashmolean Museum, Oxford, 1962.
- Weber — L. Forrer, *The Weber Collection*, I—III, London, 1922—1929.
- ВДИ — Вестник древней истории.
- ЗОАО — Записки Одесского археологического общества.
- МИА — Материалы и исследования по археологии СССР.
- НСФр — Нумизматика и сфрагистика.
- НЭ — Нумизматика и эпиграфика.
- СА — Советская археология.
- Мушмов, АМБП — Н. Мушмов, *Античните монети на Балканския полуостров*, София, 1912.

AU SUJET DE QUELQUES MONNAIES ANTIQUES DE LA PÉNINSULE BALKANIQUE, PRÉTENDUES FAUSSES

Adolphe Rogalski

Résumé

I

UN DIDRACHME DU ROI DE MACÉDOINE PAUSANIAS

Sur le train de derrière du cheval, au revers d'un didrachme du roi Pausanias (390—389), du British Museum, figure un caducée en relief. Th. Guérassimov compare cette monnaie à un tétradrachme du musée national de Sofia, d'un roi péonien ou illyrien inconnu, dont le revers représente un cavalier sur le cheval duquel figure, également en relief, un arc et une flèche. Cet auteur, qui paraît ne connaître que ces deux monnaies ayant sur des figures des symboles en relief, les considère comme étant fausses. D'après lui, la pratique de représenter en relief sur une figure, une marque—lettre, monogramme, symbole, est inconnue sur les monnaies de l'antiquité.

L'auteur du présent article énumère un grand nombre de monnaies antiques de la Grèce et de l'Asie mineure ayant des marques en relief sur des figures, notamment des monnaies de Lycie, des dynastes lyciens Kubernis et Akuvami, du roi Ainel de Byblos, de Cyzique, de Ionie, des rois péoniens Lyceius et Patraüs, des octodrachmes des Bisaltes, des rois de Macédoine Amyntas III et Alexandre I, du tyran Alexandre de Phères, de Mende, de Phénée, de Corinthe, d'Ambracie, de Corcyre, de Dyrrhachium, de Vélia, de Sybaris, de Thurium, de Tarente. L'auteur cite également des monnaies de Lycie, Locres, Vélia, Tarente, Ambracie ayant des lettres en relief sur le casque d'Athéna.

Quant au didrachme de Pausanias, l'auteur attire l'attention sur le fait que le poids spécifique du métal est 8,4 c. a. d. que la monnaie est vraisemblablement fourrée car si elle était en argent massif, son poids spécifique serait environ 10,5. Or déjà Polyenos cite des monnaies d'argent fourrées de Perdicas II (454—413); d'autre part, E. Babelon mentionne de nombreuses pièces fourrées d'Amyntas III, tandis que Fr. Lenormant fait remarquer que de Pausanias on ne connaît qu'un exemplaire en argent massif tandis que les autres pièces connues sont fourrées. Le fait que le didrachme de Pausanias du British Museum est vraisemblablement fourré est par conséquent un argument de plus en faveur de son authenticité.

UNE MONNAIE PÉONIENNE OU ILLYRIENNE
A INSCRIPTION TEYTA...

Au musée archéologique de Sofia est conservé un tétradrachme dont l'avvers représente une tête d'homme barbue, à gauche, et le revers — un cavalier portant une lance dirigée vers un ennemi, tombé à la renverse. Sur la croupe du cheval sont gravés en relief un arc et une flèche qui se répètent aussi dans le champ de la monnaie. Tréflage partiel de la tête et de pieds du cheval. Poids 13,32 gr.

Th. Guérassimov (Une fausse monnaie péonienne, Bull. Inst. Arch. Sofia, T. XXVII, 1964, p. 249, et suiv.) considère cette monnaie comme étant fausse en avançant les arguments suivants:

a) Le tréflage est partiel, ce qui est exclu. Le tréflage doit toujours être total, c. a. d. que tous les détails devraient être doubles.

b) Les monnaies ayant en relief sur une figure, une marque — lettre, monogramme, symbole, sont fausses.

c) La figure de l'avvers décèle le travail d'un faussaire moderne: o'aille inachevée, le cou est court etc., l'extrémité du nez et la narine sont modelées sous la forme de 2 boutons. Tout ceci est impossible au IV s. av. n. è.

d) TEYTA constitue le début d'un nom illyrien. Il est impossible de considérer cette monnaie comme illyrienne, car les rois illyriens ont débuté la frappe de monnaies pendant l'époque hellénistique et leurs noms sont toujours accompagnés du titre ΒΑΣΙΛΕΥΣ.

L'auteur du présent article rejette comme non fondés tous les arguments de Th. Guérassimov. Il confirme la possibilité du tréflage partiel en citant un certain nombre d'exemples, notamment des monnaies provenant de trouvailles collectives.

Le second argument a été rejeté comme non fondé, à propos du didrachme de Pausanias.

A propos du 3-ème argument, l'auteur fait remarquer que Th. Guérassimov ne tient pas compte du fait que beaucoup de monnaies des rois péoniens (et des villes d'Illyrie) sont l'oeuvre de graveurs locaux, maladroits et rien d'extraordinaire si ces graveurs n'ont pas observé les normes de l'art classique. Spécialement l'auteur cite un grand nombre de monnaies du IV s., dont certaines proviennent de trouvailles collectives, avec un nez modelé sous la forme de 2 boutons.

Enfin l'auteur cite des exemples de monnaies de l'époque hellénistique, dont le nom du roi n'est pas accompagné du titre ΒΑΣΙΛΕΥΣ (Philète, ses héritiers, à l'exception d'Eumène II, Hiéron II, Gélon, fils de ce dernier, Ariaramnès et surtout le roi illyrien lui-même Ballatès (167—175) qui a frappé des monnaies avec et sans ce titre.

L'auteur remarque que TEYTA nous rappelle le nom de la reine illyrienne TEYTA vaincue par les romains en 229 av. n. è., et dont on ne connaît pas de monnaies. Il date le tétradrachme en question du IV s. en avançant entre autres les deux arguments suivants: les marques en relief se rencontrent sur les monnaies du VI au IV s. et, surtout le poids du tétradrachme frappé suivant le système pondéral des monnaies d'argent de Lycetiūs (359—340), Patraūs (340—315), Nicarchus et Bastareus (2-ème moitié

du IV s.) et les monnaies d'argent de la I-ère période d'Audoléon, fils de Patraüs.

Le nom TEXTA... est illyrien, mais les péoniens sont d'origine illyrienne et certains de leurs noms (même de certains de leurs rois) sont illyriens.

La monnaie est donc soit illyrienne, soit péonienne.

III

UNE MONNAIE D'ARGENT, AUX EFFIGIES DU ROI DE THRACE RHOEMETALCES I ET DE L'EMPEREUR ROMAIN AUGUSTE

Au British Museum est conservée une monnaie d'argent aux effigies du roi Rhometalces et d'Auguste et l'inscription BYZA(NTIA). Th. Guérassimov considère que cette monnaie est fautive en avançant les arguments suivants:

1. Rhometalces I en tant que vassal de Rome ne peut frapper des monnaies d'argent;

2. Jamais le genre ou le système monétaire ne sont inscrits sur les monnaies;

3. L'inscription BYZANTIA serait une preuve de plus de l'origine moderne de la monnaie car Byzance n'a pas émis, au début du I s. de n. e., des monnaies d'argent pour que Rhometalces puisse les imiter.

L'auteur de présent article fait remarquer que l'on connaît encore deux exemplaires de cette monnaie (Cabinets de Berlin et de Vienne) et que les trois arguments de Th. Guérassimov sont sans fondement.

En effet, si en général les rois vassaux n'ont pas le droit de frapper des monnaies en métal précieux, on connaît cependant des exceptions, comme par exemple les monnaies en or, électrum et argent frappées par les rois du Bosphore cinérien pendant plus de deux siècles. D'autre part, on connaît un grand nombre de monnaies sur lesquelles est mentionné le genre (drachme, obole etc.) comme par exemple sur certaines pièces frappées à Apollonie pontique, Byzance, Ephèse, Samothrace, Melos, Siros, Rhodes, Chios, Egium, Metaponte etc. Quant à l'inscription BYZANTIA c'est l'ἑθνικόν sous forme d'adjectif féminin dont on sous-entend vraisemblablement le genre δραχμή. (Pour les monnaies les plus anciennes, de l'ἑθνικόν sous forme d'adjectif masculin, féminin ou neutre, on sous-entend vraisemblablement les mots: τύπος, χαρακτήρ, σφραγίς, σήμα νόμισμα, ἀργύριον, et pour les monnaies plus récentes les mots: στατήρ, δραχμή etc.).*

D'après l'auteur, on peut supposer que la monnaie aux effigies de Rhometalces et d'Auguste est frappée soit par la ville de Byzance, soit par le roi de Thrace.

La ville de Byzance, grâce à sa position exceptionnelle, jouissait de certains privilèges. Elle a frappé des monnaies en bronze, avec l'effigie de l'empereur régnant ainsi que des monnaies d'argent, telle que la pièce aux effigies d'Auguste et de Livie du British Museum, Guide, pl. 50, 48 (A comparer aux monnaies semblables frappées par les villes de la Crète). D'autre

* Il est fort possible, dans certains cas, de sous-entendre de l'ἑθνικόν au féminin, le mot ἀργυροκοπία = frappe (Liddell—Scott, Jones, Greek—English Lexicon), de sorte qu'exemple BYZANTIA (ἀργυροκοπία), voudrait signifier „frappe de Byzantion“.

part la ville devait être en bons termes avec Rhoemetalces. Ce dernier et Auguste étaient en excellentes relations. Rien d'extraordinaire si le roi de Thrace ait fait frapper quelques émissions à son effigie et à celle de l'empereur romain, en argent, dans les ateliers de Byzance.

L'existence de trois exemplaires de la monnaie étudiée dont deux proviennent de coins différents ainsi que le fait que l'exemplaire de Londres a été ébréché à cause de l'état poreux de l'argent (sous l'effet du temps sont deux arguments en faveur de l'authenticité de la monnaie.